

ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่: บทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนา ต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

กฤต พิริยธกุล¹

วันที่รับบทความ: 1 กันยายน 2567

วันที่แก้ไขครั้งสุดท้าย: 12 พฤศจิกายน 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์: 13 พฤศจิกายน 2567

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีเป้าหมายเพื่ออธิบาย (1) มโนทัศน์และพลวัตของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับการต่างประเทศของไทย (2) บทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย และ (3) ภาพอนาคตบทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยเชิง “ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่” ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่การศึกษาในมุมมองทางอภิปรัชญา หลักธรรมคำสอนทางศาสนา หรือเทววิทยาแบบดั้งเดิม แต่จะเป็นการศึกษาศาสนาเชิงสหวิทยาการในฐานะกลไกขับเคลื่อนปรากฏการณ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางสังคม เช่น สังคมวิทยาศาสนา มานุษยวิทยาศาสนา ศาสนศาสตร์ คุณวิทยา (อัครวิทยา) จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น พบว่า พุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลต่อการส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายและกิจการต่างประเทศของไทยในหลากหลายมิติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น การค้าการลงทุน การทูตระหว่างศาสนา สันติภาพและความมั่นคง รวมถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยผู้เขียนมุ่งนำเสนอมุมมองและข้อค้นพบใหม่ๆ ทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในสังคมสมัยใหม่ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์สู่สาธารณะต่อไป

คำสำคัญ: ศาสนวิทยา, พุทธศาสนา, การต่างประเทศ, ไทย

¹ อาจารย์ ดร. วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม 73170 อีเมล: grit.pir@mahidol.ac.th

New Analytical Religiology: The Role and Influence of Buddhism in Promoting Thailand's Foreign Affairs

Grit Piriyaachagul²

Received: 1 September 2024

Revised: 12 November 2024

Accepted: 13 November 2024

Abstract

This article aims to explain (1) the concepts and dynamics of Buddhism in relation to Thailand's foreign affairs, (2) the role and influence of Buddhism in promoting Thailand's foreign Affairs, and (3) the future prospects on the role and influence of Buddhism in Promoting Thailand's foreign affairs through a "New Analytical Religiology" approach. This approach does not focus on metaphysical theory, religious doctrines, or classical theology, but rather on the interdisciplinary study of religion as a mechanism driving social phenomena and social participation. This includes fields such as the sociology of religion, anthropology of religion, theology, axiology, ethics and political science, etc. It was found that Buddhism plays a role and exerts influence in supporting and promoting Thailand's foreign policies and affairs in various dimensions, both directly and indirectly. These dimensions include economic, social, and political aspects such as trade and investment, interfaith diplomacy, peace, and security, and sustainable development, etc. The author aims to present new academic perspectives and discoveries to understand the role of religion in modern society and to contribute valuable new knowledge to the public.

Keywords: Religiology, Buddhism, Foreign Affairs, Thailand

² Lecturer, Ph.D., College of Religious Studies, Mahidol University, Nakhon Pathom 73170.
E-mail: grit.pir@mahidol.ac.th

1. บทนำ

“ศาสนา” เป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอื่นๆ ในฐานะที่ศาสนามีอิทธิพลช่วยส่งเสริมและสร้างสรรค์ให้สถาบันทางสังคมอื่นๆ เป็นไปตามหลักเกณฑ์ ตั้งอยู่ในกรอบอันเป็นแบบปฏิบัติที่ดี ควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคม (บุญลือ วันทายนต์, 2553) ด้วยความเชื่อมั่นว่าหลักธรรมคำสอนของทุกศาสนานั้นมีขึ้นเพื่อมุ่งผดุงไว้ซึ่งศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งระเบียบแห่งสังคมอันดีงามและการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (บุญยิ่ง ประทุม, 2557) ทำให้บทบาทของศาสนามีอิทธิพลต่อกิจกรรมของมนุษย์และมีความเป็นสากล เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยก ให้มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน ศาสนาจึงเปรียบเสมือนกลไกการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคม และเป็นสิ่งที่ยังคงทรงอิทธิพลในโลกมาจนถึงปัจจุบัน

ในทางกลับกันศาสนาก็มีจุดบอดคือ ทุกศาสนาย่อมมีเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ หรือหากพิสูจน์ได้แล้วว่าไม่ใช่ความจริง มีความย้อนแย้ง ศาสนาก็จะไม่เปลี่ยนไปตามข้อพิสูจน์นั้นๆ ด้วยความที่มีอำนาจ ศาสนาจึงครอบงำสติปัญญาของคนเอาไว้ให้อยู่กับสิ่งที่บางเรื่องไม่มีเหตุผลแล้วสร้างให้เกิดความกลัว และยังไปกว่านั้นศาสนามักจะถูกนำมาใช้เป็นตัวแบ่งแยกผู้คน โดยเฉพาะความภักดีในศาสนาถือเป็นสิ่งที่รุนแรงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เพราะการภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ยังจบสิ้นในชาตินี้ แต่การภักดีต่อศาสนานั้นรวมถึงโลกหลังความตาย โลกหน้าหรือชาติหน้า เมื่อเกิดความขัดแย้งจากการแบ่งแยกผู้คนด้วยศาสนา มักจะเกิดเป็นชนวนความขัดแย้งที่ไม่มีข้อยุติหรืออาจจะประนีประนอมไม่ได้ โดยเฉพาะความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างประเทศ ศาสนาจึงเป็นสถาบันที่มีข้อดี แต่ขณะเดียวกันก็มีข้อเสียเหมือนกัน สงครามในโลกที่ผ่านมาและสงครามที่เกิดความเสียหายมากๆ ก็มักเป็นสงครามศาสนาหรือมีบางส่วนของเรื่องศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง (ศิโรตม์ เชาว์เจริญรัตน์, 2563 อ้างถึงใน นวพันธ์ ตลับเงิน และสันติชัย อาภรณ์ศรี, 2563) ดังนั้น ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเกิดสงครามหรือสันติสุขของโลก (ภูซังค์ ผูกมชัย, 2558)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันรัฐบาล พบว่าในอดีต หลักการทางศาสนาในหลายๆ ศาสนาเป็นรากฐานที่มาที่สำคัญของแนวความคิดทางการเมืองและอำนาจของผู้ปกครองที่ยึดเป็นแนวทางบริหารประเทศอย่างปราศจากข้อโต้แย้ง กล่าวคือการใช้ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ (โกวิท โพธิสาร, 2558) ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กฎเกณฑ์

ทางศีลธรรมและค่านิยมของประชาชนมีรากฐานมาจากศาสนา มีความสำคัญและสัมพันธ์กับการจัดระเบียบสังคมและการเมืองอย่างลึกซึ้ง และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางการเมือง เสถียรภาพและความสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นบ่อเกิดจากทัศนะของศาสนาที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญ รุ่งเรืองและความก้าวหน้าของสังคม ดังนั้น “ศาสนาแบบสถาบัน” และความเชื่อในลักษณะดังกล่าวที่ทำให้รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองมาโดยตลอด โดยเฉพาะรัฐแบบรวมศูนย์ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือรัฐเผด็จการ (โกวิท โพธิสาร, 2558) หรือในบางครั้งกษัตริย์ก็จะอ้างเหตุผลทางศาสนาในการทำสงครามเพื่อขยายดินแดนหรือปกป้องดินแดน ตัวอย่างเช่น กษัตริย์ของพม่า Anawratha (A.D. 1044)

ทางการทหารเข้ารุกรานและยึดถะทอนหรือสะเทิม (Thaton) เมืองหลวงของมอญที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ และเป็นเมืองที่ร่ำรวยในทรัพยากรสินและวัฒนธรรม เพราะอ้างว่ากษัตริย์มอญปฏิเสธไม่ยอมมอบต้นฉัพพะไตรปิฎกให้และประกาศให้พุกามเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พุทธศาสนา (Smith, 1965) จะเห็นว่ากลไกดังกล่าวถือเป็นการใช้ความชอบธรรมอำนาจทางศาสนา เพื่อรวบรวมภูมิภาคอิรวดีทั้งหมดให้อยู่เป็นปึกแผ่นภายใต้ราชอาณาจักรเดียว และก่อตั้งอาณาจักรแรกของพม่าได้สำเร็จ โดยพบว่าความสำเร็จนี้ไม่ได้มาจากการพิชิตด้วยกำลังทหารเพียงอย่างเดียว แต่การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมก็มีความสำคัญเหมือนกัน ในการนี้กษัตริย์ทรงได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบมอญ และเมื่อพระองค์เห็นว่าศาสนาดังกล่าวเป็นวิธีที่มีประโยชน์ต่อการรวบรวมแผ่นดิน พระองค์ก็ทรงเผยแผ่พุทธศาสนานิกายนี้ไปทั่วราชอาณาจักร (ภาวิต วงษ์นิมมาน, 2566) หรือตอนที่กษัตริย์สิงหล Dutta-Gamani ทำสงครามปลดแอกลังกาทอนเหนือซึ่งถูกยึดครองโดยพวกทมิฬ ก็ประกาศว่าสงครามครั้งนั้นเพื่อศาสนา ไม่ใช่เพื่ออาณาจักร เป็นต้น (Rahula, 1956)

จะเห็นได้ว่าในอดีตศาสนาไม่ได้แยกอยู่โดดเดี่ยวจากสังคมและการเมือง แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการเมืองมานานแล้ว (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2563) เนื่องจากศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมต่างๆ เสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างประเทศ สนับสนุนทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เป็นเครื่องมือในการทูต การส่งเสริมภาพลักษณ์และอำนาจอ่อน หรือว่า “การทูตแบบ Soft Power” (Hui Ma, 2021) เช่น การทูตวัฒนธรรม (Cultural Diplomacy) การทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการทูตเป็นที่รู้จักกันดีในหลายประเทศในหลายรูปแบบ เช่น การทูตระหว่างศาสนา (Interfaith Diplomacy) ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 13 สังฆราชแห่งโรมได้ส่งผู้แทนพระสันตปาปาไปยัง

ประเทศต่างๆ ในเอเชีย และได้ให้การสนับสนุนชุมชนคาทอลิกในเอเชียอย่างแข็งขัน ถึงแม้ว่าจะมีประวัติศาสตร์ที่เต็มไปด้วยข้อโต้แย้งและความขัดแย้งก็ตาม หรือไทยในฐานะชาติหนึ่งของโลกได้ใช้การทูตทางวัฒนธรรม มาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ เพื่อสนับสนุนเป้าหมายทางการต่างประเทศและการทูต เป็นการปฏิบัติทางการทูตที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางวัฒนธรรมของรัฐที่รัฐบาลเป็นตัวแทน ไม่ว่าจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ดี โดยมีเป้าหมายที่ชนชั้นนำและประชาชนทั่วไป (Mark, 2009) และการทูตทางวัฒนธรรมยังสามารถอธิบายว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด คุณค่า ประเพณีและแง่มุมอื่นๆ ของวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ เพิ่มความร่วมมือทางสังคมและวัฒนธรรม หรือการส่งเสริมผลประโยชน์ของชาติ การทูตรูปแบบดังกล่าวสามารถดำเนินการได้โดยภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม (Luke & Kersel, 2013, p. 3) ถือเป็นกลยุทธ์การต่างประเทศเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์คือ การสร้างความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำความรู้จักกันอื่น เข้าใจความคิดและความสนใจของคนอื่น นำมาสู่การช่วยอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนด้านศิลปะ กีฬา วรรณกรรม ดนตรี วิทยาศาสตร์ ธุรกิจและเศรษฐกิจ รวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลผ่านเส้นทางการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว หรือการแต่งงานระหว่างวัฒนธรรม เป็นต้น (Institute for Cultural Diplomacy, n.d.) ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่ชาญฉลาดในการสร้างความสัมพันธ์และสามารถใช้กับรัฐชาติหรือรัฐท้องถิ่น

ในส่วนของประเทศไทย กลไกของรัฐให้สถานะและความสำคัญของพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติทั้งโดย “พฤตินัย” และ “นิตินัย” เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศโดยเฉพาะเรื่อง “ศีลธรรม” ตามหลักธรรมของศาสนาพุทธ (อดิเทพ พันธุ์ทอง, 2559) เพื่อหวังผลประโยชน์ในหลายๆ ด้าน บทบาทของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมไทย จึงมีผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยอย่างแน่นอน ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาบทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยในเชิงสหวิทยาการที่ต้องทำความเข้าใจหลายๆ ศาสตร์อย่างรอบด้านเพื่ออธิบายและให้เหตุผลความสำคัญของศาสนาในยุคปัจจุบันด้วยปรัชญาเชิงเหตุผลเพื่อทำให้ศาสนามีความทันสมัย ที่มุ่งเน้นการศึกษาหรืออธิบายศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางสังคม (Encyclopedia of Religion, n.d.) ที่ผู้เขียนเรียกว่า “ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่” ซึ่งอาจจะแตกต่างจากเทววิทยา (Theology) โดยไม่เน้นเฉพาะการศึกษาข้อความทางศาสนาหรือเทววิทยาแบบดั้งเดิมเพื่อทำความเข้าใจบทบาทศาสนาในสังคมสมัยใหม่ (Kishimoto, 1967) ธรรมชาติของชุดความคิดและการมีส่วนร่วมทางสังคมของพุทธศาสนา ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงจะเป็น

การตอบสนองต่อความจำเป็นในการเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองระหว่างประเทศ ทศนะ มุมมอง กลไกและวิธีการของพุทธศาสนาที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ซึ่งในการวิเคราะห์นี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมบทบาทของพุทธศาสนาในกระบวนการทางการเมือง การต่างประเทศ ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และกลไกการประกอบสร้างภาพลักษณ์ของประเทศไทยในเวทีโลกโดยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในเบื้องต้น และที่สำคัญยังชี้ให้เห็นถึงศักยภาพที่ไทยที่ใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมนี้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

2. มโนทัศน์และพลวัตของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับการต่างประเทศของไทย

ในอดีตพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการปกครอง การดำเนินชีวิตและเป็นแหล่งที่มาของศีลธรรมและจริยธรรมในสังคม มีผลต่อความสัมพันธ์และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และนอกจากนี้พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับผู้มีอำนาจในการปกครองและกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ซึ่งความจริงแล้วในทางคติพุทธศาสนากษัตริย์ไม่ใช่สมมุติเทพ แต่เป็น “มหาชนสมมติ” หรือมนุษย์ที่ได้รับมอบอำนาจในการปกครองในลักษณะสัญญาประชาคม (Social Contract) ระหว่างกษัตริย์และประชาชน (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2522) ในรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรืออภิชนาธิปไตย (Aristocracy) โดยมีผู้ปกครองเป็น “กษัตริย์” (ชัตติยะ) หรือ “ราชา” และบุคคลวรรณะกษัตริย์เท่านั้น ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองและเป็นผู้สืบทอดตำแหน่งผู้ปกครอง (นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, 2558)

กษัตริย์ไทยในอดีตใช้พุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ส่งเสริมอำนาจทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยหลังจากที่รับพุทธศาสนาเข้ามาและมีการส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยในสมัยพระยาสิทธิ โท นอกจากจะสร้างความชอบธรรมและอำนาจทางสังคมให้พุทธศาสนาด้วยการออกผนวชแล้ว ยังได้ทรงนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองและการเสริมพลังอำนาจของกษัตริย์ด้วย (ชลธิรา กลัดอยู่, 2517 อ้างถึงใน สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2522) ในสมัยอยุธยาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็นำหลักการทางพุทธศาสนามาใช้ผสมกับคติทางฮินดูมากขึ้น โดยเฉพาะที่ปรากฏใน “ลิลิตโองการแช่งน้ำ” ที่เป็นวรรณคดีไทยที่เก่าแก่ที่สุดของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์ที่กล่าวถึงการให้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างเสถียรภาพระบบการเมืองระหว่างพระมหากษัตริย์ กับพวกราชบริพารในยุคจารีตประเพณี เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำสัตย์สาบานที่ใช้ผูกมัดข้าราชการให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธี

ศรีสังฆปาณกาลจากตัวบทลิลิตโองการแช่งน้ำพบว่าเนื้อหาสาระทั้งหมดของโองการแช่งน้ำคือการอัญเชิญเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนภูตผีปีศาจหรือมนุษย์ที่มีฤทธิ์มีอำนาจมีความน่ากลัวเข้าสิงสถิตในน้ำสาบาน เพื่อให้มนต์สาบานนั้นมีฤทธิ์ มีอำนาจบันดาลให้ผู้ดื่มน้ำมีอันเป็นไปตามคำสาบาน โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดที่พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้อัญเชิญลงสิงสถิตในน้ำสาบานมีจำนวนมากถึง 52 รายการ โดยมี “อำนาจผี” มากที่สุด รองลงมาคือ “อำนาจพราหมณ์” และ “อำนาจพุทธ” (สมเกียรติ วันทะนะ, 2561) เป็นการแสดงให้เห็นถึงการบูรณาการอำนาจภายนอก “ศาสนาไทย” ผี - พราหมณ์ - พุทธในระบบการเมืองการปกครองของอยุธยา (คมกฤช อู่เต็กเค่ง, 2564) และเป็นตัวบทสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองของไทยในอดีต ที่แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการความเชื่อศาสนากับการขับเคลื่อนสังคมเข้ามาหลอมรวมกันอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ หรือเป็นอำนาจภายนอกที่ใช้เป็นเครื่องมือในสร้างระบบธรรมาภิบาลและสร้างหลักประกันเสถียรภาพของระบบการเมืองทั้งระบบของอยุธยาผ่านระบบความเชื่อตามบริบทสังคม และจากนั้นเป็นต้นมาภาคีรัฐองค์ต่อๆ มาก็ได้ยึดถือแนวทางดังกล่าวมาเป็นแนวปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของประเทศไทยพบว่าไม่เคยมีหลักฐานยืนยันความพยายามที่จะแบ่งแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน ตั้งแต่อดีตรัฐแสดงออกถึงความผูกพันกับศาสนาพุทธอย่างแนบแน่นทั้งในเรื่องส่วนตัวของผู้มีอำนาจ เช่น การออกผนวช พระราชปรารภในพระราชนิพนธ์ และการมีส่วนร่วม เช่น การเกณฑ์แรงงานเพื่อก่อสร้าง ศาสนสถาน พระราชพิธีและรัฐพิธีที่เน้นความเชื่อแบบพราหมณ์ - พุทธ การยกที่ดินถวายเป็นวัด เป็นต้น และความสัมพันธ์เชิงนี้ก็ได้ดำรงอยู่เรื่อยมาจนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการตั้งมหาเถรสมาคมขึ้นมาเพื่อดูแลกิจการของศาสนาพุทธ การเรียนการสอนพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรบังคับ การประกาศวันหยุดราชการตามวันสำคัญทางศาสนา และในรัฐธรรมนูญเองก็กำหนดให้พระมหากษัตริย์ต้องเป็นพุทธมามกะ นับเป็นบุคคลเดียวในชาติไทยที่ต้องถูกกำหนดความเชื่อทางศาสนาไว้ ดังนั้น แม้ศาสนาพุทธจะไม่ได้รับการบัญญัติให้เป็นศาสนาประจำชาติในรัฐธรรมนูญ แต่ในการปฏิบัติรัฐก็เป็นผู้ส่งเสริมอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามพอว่าระยะหลังนี้วิธีการของรัฐในการสนับสนุนพุทธศาสนาที่มีความเข้มข้นมากขึ้น (เข้มทองต้นสกุลรุ่งเรือง, 2555) ทำให้พุทธศาสนาในไทยค่อนข้างมีความเข้มแข็งที่สุดหากเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้

เมื่อพลวัตของการเมืองและสังคมเปลี่ยนแปลง เนื่องจากโลกปัจจุบันเป็นสังคมโลกที่มีการเชื่อมโยงและต้องพึ่งพาอาศัยกันหลายด้าน การต่างประเทศเป็นกลไกหนึ่งของการเมืองและสังคม เพราะเกี่ยวข้องกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งรวมถึงการสร้างนโยบายระหว่างประเทศ การเจรจา การทำข้อตกลง การค้าระหว่างประเทศ ความ

มั่นคงและความร่วมมือในด้านต่างๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อการเมืองภายในของแต่ละประเทศพบว่าวิวัฒนาการบทบาทพุทธศาสนาที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการต่างประเทศของไทยที่เห็นได้ชัดจนสามารถแบ่งได้เป็น 3 สมัยคือ

(1) เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัย ช่วงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงดำเนินกุสโลบายด้านการทูตที่นุ่มนวลและชาญฉลาด หนึ่ง ได้มีการส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนด้วยเหตุผลคือเพื่อป้องกันราชอาณาจักรจากการรุกรานของกองทัพมองโกล และป้องกันไม่ให้พระเจ้ากุบไลخانเข้ามาแทรกแซงปัญหาความขัดแย้งระหว่างราชอาณาจักรสุโขทัยและแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง (สุพรรณภูมิและละโว้) (เอกวัฒน์ จิตสำรวย, ม.ป.ป.) และสอง หลักฐานด้านศิลาจารึก ศาสนสถานและศาสนวัตถุ เผยให้เห็นว่าพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากศรีลังกาน่าจะมีบทบาทต่อสุโขทัยมาแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นอย่างน้อยผ่านทางนครศรีธรรมราช และมีการยอมรับเอาพุทธศาสนาจากศรีลังกามาเป็นความเชื่อหลักทั้งจากคณะสงฆ์ไทยและชนชั้นผู้ปกครอง (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563; สาวิตรี พิสนพวงศ์, 2552) ดังปรากฏในจารึกว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” (กรมศิลปากร, 2527 อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) และยังมีหลักฐานอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีพระภิกษุเชื้อพระวงศ์สุโขทัย พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี เดินทางไปยังดินแดนต่างๆ รวมถึงศรีลังกาเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา มีพระภิกษุชาวสุโขทัยเดินทางไปยังเมืองอื่นๆ ที่เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในภาคพื้นทวีป ไปบวชเรียนที่ศรีลังกาและอาจมีพระภิกษุชาวสิงหลเดินทางมายังสุโขทัย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563)

นอกจากนี้ หลักฐานจารึกในรัชกาลพระยาสิทธิไธ ครั้งพระองค์ออกผนวชเมื่อ พ.ศ. 1904 พระองค์แสดงตนเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ดังปรากฏในจารึกวัดป่าม่วง ภาษาเขมร “สมเด็จพระปิตร ทรงให้ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระมหาสามีสังฆราช ผู้มีศีล เรียนจบพระไตรปิฎก ซึ่งสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศีลจารคล้ายพระชีนาสพทั้งหลายในโบราณจากนครพน” (กรมศิลปากร, 2527 อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวอธิบายให้เห็นถึงบทบาทของไทย (สยาม) ว่าได้สร้างความสัมพันธ์กับศรีลังกา และอาณาจักรอื่น เช่น มอญ พุกาม ผ่านการแลกเปลี่ยนพระภิกษุในพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ (สมบุรณ์ บุญฤทธิ์, 2557; นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2565) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ ทั้งในบริบทการเป็นผู้สืบทอดและการเป็นผู้รับการสืบทอด และการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากศรีลังกาเข้ามา เช่น พระบรมสารีริกธาตุและต้นพระศรีมหาโพธิ์ (สมบุรณ์ บุญฤทธิ์, 2557; รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2563) กระบวนการ

(3) ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามีการใช้นโยบายทางการทูตแบบผ่อนปรนเพื่อรักษาผลประโยชน์โดยรวม ในเรื่องเกี่ยวกับ “ศาสนา” และการยอมเสียดินแดนบางส่วนเพื่อแลกกับการรักษาอำนาจอธิปไตยโดยรวมของประเทศ นโยบายด้านการต่างประเทศของไทยได้ดำเนินการในลักษณะเป็นกลาง โดยเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่ไทยได้มีการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศเพื่อป้องกันการตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก รักษาเอกราชและความเป็นอิสระของประเทศ และในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตรเพื่อที่จะมีโอกาสขอแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมต่างๆ (เอกวัฒน์ จิตสำรวย, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ ยังพบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2480 กระทรวงการต่างประเทศได้พิมพ์เอกสารเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ *ประเทศสยามผู้รักความสงบ และนโยบายการต่างประเทศของรัฐบาลสยาม* (Le Siam Pacifiste et la Politique Etrangere du Gouvernement Siamois) โดยเอกสารนี้มีคำอธิบายบนหน้าปกว่า “ข้อความจากสุนทรพจน์และคำแถลงต่อหนังสือพิมพ์ของหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแห่งสยาม” โดยมีนาย Frederic R. Dolbeare ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศขณะนั้น เป็นผู้เขียนคำนำเอกสารนี้ ซึ่งมีส่วนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องศีลธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ดังนี้ (สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

“บทความและสุนทรพจน์เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาหลายอย่าง และลักษณะต่างๆ ของชีวิตชาวสยาม แต่สิ่งที่ยืนยันให้เห็นชัดเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ ความคิดหลักสองประการ ได้แก่ การรักษาสันติภาพและการปฏิบัติตามธรรมะ (ศีลธรรม) ทั้งในการดำเนินชีวิตของบุคคลและในด้านกิจการระหว่างประเทศ

“หลวงประดิษฐมนูธรรมกล่าวว่าในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประชาชาติต่างๆ เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา จำเป็นต้องมีเพื่อนและว่ารัฐบาลสยามตระหนักดีว่าการปฏิบัติตามวิถีทางแห่งธรรมะ (ศีลธรรม) เท่านั้น ที่รัฐบาลจะอยู่ในฐานะที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศต่างๆ ได้”

รวมถึงข้อความในหนังสือ *Plans for World Peace through Six Centuries* ของ Sylvester John Hemleben ที่ได้กล่าวว่า “สันติภาพถาวรจะมีได้ก็ต่อเมื่อเราถือว่ารัฐเป็นเสมือนบุคคลธรรมดา ซึ่งควรเป็นผู้อยู่ในศีลธรรม และต่อเมื่อเราได้นำศีลธรรมมาเป็นมูลฐานของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” (Not until we regard a state as a moral person and not until we place international relations on a moral basis shall we have permanent peace) (Hemleben, 1943 อ้างถึงใน สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

นอกจากนี้ ยังมีคำกล่าวบางตอนของปรีดี พนมยงค์ เรื่อง สันติภาพ ธรรมะ ศีลธรรม รัฐธรรมนูญ ในหนังสือประเทศสยามผู้รักความสงบที่เกี่ยวกับบทบัญญัติข้อ 1 ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีข้อความปรากฏ ดังนี้ (สมจิตต์ อินสิงห์, 2563)

“ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประชาชาติต่างๆ เช่นเดียวกับบุคคลโดยทั่วไปจะต้องมีเพื่อนและจะไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ อะไรคือปัจจัยที่จะช่วยให้เรามีความสัมพันธ์ที่ดีกับต่างประเทศ เกี่ยวกับเรื่องนี้ รัฐบาลตระหนักดีว่า การปฏิบัติตามธรรมะ (ศีลธรรม) เท่านั้น ที่จะช่วยให้มีความสัมพันธ์ที่ดี”

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นหลักคิดและทัศนะเรื่องความสำคัญของศีลธรรม ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่สามารถเทียบเคียงหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสันติประชาคม 6 หลักธรรม ได้แก่ (1) หลักไตรสิกขา ที่เป็นหลักพัฒนากาย จิต ปัญญาของตนเอง (2) หลักสาราณียธรรม และ (3) หลักอปริหานิยธรรม ที่เป็นหลักเชื่อมความเมตตา ความสามัคคีของคนในสังคมเข้าด้วยกัน (4) หลักกัลยาณมิตร (5) หลักโยนิโสมนสิการ และ (6) หลักอภัยทาน ซึ่งเป็นหลักที่ใช้เพื่อระงับความขัดแย้ง (ไตรรัตน์ ธนะประกอบภรณ์ และ พระศรีวินยาภรณ์, 2562)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการต่างประเทศของไทยมีพัฒนาการยาวนานและมีความสำคัญต่อการรักษาความเป็นเอกราช ศาสนาและความมั่นคงของประเทศตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงปัจจุบัน หากพิจารณาพุทธศาสนาในไทยจากระดับอุดมการณ์ คติทางศาสนาเป็นตั้งแต่พื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ อุดมการณ์แห่งรัฐและความชอบธรรมทางการเมือง แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีอิทธิพลแค่ในด้านอุดมการณ์ เพราะในระดับปฏิบัติการ พุทธศาสนาก็มีบทบาทสำคัญทางสาธารณะ เช่น เป็นตัวแทนเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชุมชนและรัฐ ระหว่างรัฐกับรัฐ เป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เป็นต้น ถึงแม้จะมีการกล่าวซ้ำๆ ว่าพุทธศาสนากับการเมืองควรเป็นเรื่องแยกจากกัน แต่จากข้อมูลข้างต้นก็จะเห็นว่าพุทธศาสนาเกี่ยวพันกับการเมืองและการต่างประเทศอย่างแนบแน่น มาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้อำนาจของรัฐถูกต้องตามกฎหมาย

3. บทบาทของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทกับการพัฒนาสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้เขียนจึงใช้มุมมองการศึกษาและวิเคราะห์พุทธศาสนาในบริบทพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) อย่างมีเหตุผล มีหลักการและเป็นขั้นตอน

(ชาญวิทย์ สรรพศิริ, 2559) เพื่อแสดงทัศนะที่ว่าพุทธศาสนากับสังคมไทยมีกลไกประกอบสร้างความผูกพันทางสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีคุณค่ากับสังคมที่มีความซับซ้อน รวมทั้งตีความบทบาทพุทธศาสนาให้ครอบคลุมปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฐานะส่วนหนึ่งของสังคม การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมเป็นการนำเสนอภาพรวมบทบาทพุทธศาสนาไทยในเวทีโลกได้กว้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นดัชนีชี้วัดสันติภาพแอมมวลมนุษยชาติ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ความเท่าเทียม สิทธิมนุษยชน การพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมการค้าการลงทุน ความมั่นคงและลดความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรูปแบบ “การทูตแบบ Soft Power” (Hui Ma, 2021) เช่น การทูตสาธารณะ การทูตวัฒนธรรม และการทูตศาสนา (Religious Diplomacy) เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการขยายขอบเขตองค์ความรู้ด้านนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงนำเสนอมุมมองและผลการวิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยโดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

3.1 กรณีที่ 1 บทบาทของพุทธศาสนาด้านการทูตศาสนาและวัฒนธรรม

พลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนผ่านทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ถือว่าส่งผลกระทบต่อประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย การต่างประเทศไทยจึงเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากภารกิจหลักที่ต้องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาพลักษณ์ บทบาท อำนาจต่อรองและสร้างความไว้วางใจกับประเทศและองค์กรต่างๆ รัฐยังต้องให้ความสำคัญกับการดำเนินการกิจการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ตลอดจนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินนโยบายต่างประเทศให้มีเอกภาพ โดยใช้เครื่องมือเครื่องมือทางการทูต เช่น การทูตสาธารณะ เนื่องจากเป็นกลวิธีการทูตร่วมสมัยที่พุ่งเป้าไปยังปัจเจกบุคคลและองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารและประชาสัมพันธ์นโยบายต่างประเทศ บทบาทด้านการต่างประเทศของไทยสู่สาธารณชน มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสาธารณชนทั้งในและต่างประเทศ เสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดี เสริมสร้างบรรยากาศอันดีในระยะยาวเพื่อรองรับนโยบายต่างประเทศที่อาจจะตามมาในอนาคต (อุไรวรรณ คูหะเปรมะ, 2556 อ้างถึงใน วลัยลิกา อังสกุล, 2566) รวมถึงการสร้างคามนิยมชมชอบไทย

พบว่าปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้การดำเนินการทูตสาธารณะประสบความสำเร็จคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม และประชาชนในประเทศเป้าหมาย รวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนพลเมืองในประเทศ (วัลย์ลิกา อังสกุล, 2566) โดยใช้

วิธีการหรือแนวทางในการดำเนินนโยบายแนวคิดการทูตสาธารณะ เช่น สร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย หรือเข้าไปรับฟัง (Listening) การประชาสัมพันธ์นโยบาย (Advocacy) การทูตวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนทางการทูต (Exchange Diplomacy) หรือการสื่อสารเผยแพร่ระหว่างประเทศ (International Broadcasting) เป็นต้น (อุไรวรรณ คูหะเปรมะ, 2556 อ้างถึงใน วลัยลิกา อังสกุล, 2566) สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของไทย ด้าน “การทูตเชิงวัฒนธรรม” ที่พบว่ากระทรวงการต่างประเทศมีเป้าหมายในการดำเนินคือ จะทำอย่างไรให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะในระดับประชาชนทั่วไปเกิดความนิยมชมชอบ ความเป็นไทย เกิดความรู้สึกที่ดีและมีความเข้าใจอันดีต่อประเทศไทย ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินนโยบายต่างประเทศทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนเห็นว่ากระทรวงการต่างประเทศมีกลไกดำเนินงานโดยใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศต่างๆ โดยรวบรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรมมารวมไว้ด้วยกัน เพื่อให้เป็นกลไกและเครื่องมือที่สำคัญที่มีอำนาจหน้าที่และรับผิดชอบการดำเนินนโยบายต่างประเทศด้านวัฒนธรรมของรัฐให้เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน (สโมสร สราญรมย์, 2541 อ้างถึงใน พระอภินันท์ ทะสุนทร, 2555) โดยมีกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้กำหนดทิศทางและเป้าหมายการดำเนินนโยบายการทูตวัฒนธรรม มีหน่วยงานอื่นๆ ในคณะกรรมการฯ เป็นผู้ปฏิบัติตามนโยบายให้บรรลุเป้าหมาย โดยการใช้เครื่องมือและความชำนาญที่มีอยู่ เช่น กรมการศาสนาให้ใช้เครื่องมือทางศาสนา กระทรวงการต่างประเทศใช้เครื่องมือในด้านการส่งเสริมภาพพจน์ของประเทศ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยก็ได้มีการนำพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศเช่นกัน

ประเทศไทยดำเนินนโยบาย “การทูตศาสนา” เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์และสื่อสารทางการทูตผ่านแนวทางการพัฒนาบทบาทพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ มีพระธรรมทูตไทย (Thai Dhammaduta หรือ Buddhist Missionary Monk) ทำหน้าที่เผยแพร่พุทธศาสนา ควบคู่กับการสร้างแรงเหนี่ยวทางสังคมให้กับคนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ สร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้ชุมชนคนไทยในต่างประเทศหรือคอกยกล่อมเกลาก่อการประกอบสร้าง “ความเป็นไทย” (Thainess) โดยมีพระธรรมทูตไทยเป็นหมุดยึดสำคัญ ความเป็นไทยที่เกิดขึ้นนี้ แสดงออกผ่านความศรัทธาของคนไทยที่มีต่อวัดไทยในต่างประเทศ โดยใช้วัดไทยในต่างประเทศ เป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจ และแสดงบทบาททางพุทธศาสนา (สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วนิชชานนท์, 2567)

ในปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลไทยสร้างวัดไทยพุทธคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย อยู่ในความอุปถัมภ์ดูแลของรัฐบาลไทย สมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ในขณะนั้น ด้วยเงินงบประมาณแผ่นดินและทุนศรัทธาของประชาชน ถือเป็นวัดไทยแห่งแรก ในต่างแดนในนามพุทธบริษัทชาวไทย และเป็นจุดเริ่มต้นและแบบอย่างของการก่อสร้าง วัดไทยในต่างประเทศสืบมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งวัดไทยในต่างประเทศที่สร้างหรือ ตั้งในนามรัฐบาลไทย และวัดไทยในต่างประเทศที่ไม่ได้สร้างหรือตั้งในนามรัฐบาล (พระสมุทร ถาวรธัมโม และคณะ, 2550)

นอกจากนี้ กรมศาสนายังได้มีการฟื้นฟูงาน “พระธรรมทูต” ขึ้นในปี พ.ศ. 2507 - 2508 และตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตในปี พ.ศ. 2509 โดยมีจุดมุ่งหมายคือ เพื่อนำ หลักธรรมให้เข้าถึงประชาชน เกิดความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีศีลธรรม มีความเคารพรัก ต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างคนที่นับถือต่างศาสนา ที่มีเป้าหมายสำคัญตามหลักการทางพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักพระธรรมวินัยคือเรื่อง สันติภาพทั้งทางกายและใจของมวลมนุษยชาติ (พระมหาศีวกร ปญญาวชิโร และคณะ, 2563) ทั้งนี้ ผู้เขียนยังมีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า พระธรรมทูตไทยถือเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ ในการเชื่อมต่อชุมชนคนไทยกับส่วนราชการไทยในต่างประเทศ เพราะว่าพระธรรมทูตไทย จะอยู่ในฐานะที่เป็น “ผู้นำอำนาจเชิงบารมี” (Charismatic Authority) ที่ได้รับการยอมรับ จากความเพียบพร้อมด้วย “คุณงามความดีและจริยธรรมเชิงปฏิบัติ” ที่เห็นเป็นรูปธรรม ปรากฏต่อสายตาคนไทยและคนต่างประเทศ จึงจะเห็นได้ว่าพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยด้วยการขับเคลื่อนเชิงรุกผ่าน ช่องทางการสื่อสารและการส่งเสริมความเข้าใจและความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างศาสนา และวัฒนธรรมในบริบทที่แตกต่างกัน (สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์, 2567)

การทูตพุทธศาสนาของไทยนี้ เป็นกระบวนการที่รัฐและองค์กรต่างๆ ใช้ศาสนาและ ผู้นำทางศาสนาในการสร้างและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การทูตศาสนา ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับรัฐหรือรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงองค์กรทางศาสนา ผู้นำศาสนา และ องค์กรเอกชน ที่ใช้ศาสนาเป็นสื่อกลางในการดำเนินกิจกรรมทางการทูตเพื่อบรรลุเป้าหมาย เชิงนโยบายต่างประเทศที่มีความหมาย (Haynes, 2012)

อีกทั้งที่ผ่านมาระทรวงการต่างประเทศได้จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาความสัมพันธ์ ด้านวัฒนธรรมของไทยกับประเทศต่างๆ เพื่อเป็นเป้าหมายของการดำเนินนโยบายการทูต วัฒนธรรม และคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2535 โดยพบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้บทบาทพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือ ยกตัวอย่างเช่น “ในกลุ่มประเทศเป้าหมายที่ 2 ได้แก่ กลุ่มประเทศที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจการค้าของ

ไทยคือ กลุ่มประเทศยุโรป สหรัฐอเมริกา แคนาดา ญี่ปุ่น จีน เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการใช้นโยบายการทูตเชิงวัฒนธรรม ให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์สร้างภาพพจน์และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประเทศไทย เช่น เป็นสังคมชาวพุทธที่รักความสงบ” (พระอภินันท์ ทะสุนทร, 2555)

ซึ่งนโยบายด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านศาสนา กระทรวงการต่างประเทศ ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และงานด้านการทูตนั้นศาสนาถือเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำคัญในระดับประชาชนต่อประชาชน กระทรวงการต่างประเทศได้ดำเนินโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนพระพุทธศาสนา อาทิเช่น โครงการกฐินพระราชทาน ซึ่งเริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 โดยการเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปยังประเทศต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับไทยผ่านสถานทูตและสถานกงสุลใหญ่ไทย หรือว่าโครงการส่งเสริมความร่วมมือด้านพระพุทธศาสนากับต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ และดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์คือ 1) ส่งเสริมความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาโลกของประเทศไทย และส่งเสริมความร่วมมือด้านการศึกษา พุทธศาสนากับต่างประเทศ 2) ใช้บทบาทของพุทธศาสนาส่งเสริมการดำเนินงานทางการทูต วัฒนธรรมเพื่อกระชับความสัมพันธ์ในระดับรัฐบาล - ประชาชน และประชาชน - ประชาชน 3) ใช้บทบาทของพุทธศาสนาในการเผยแพร่วัฒนธรรมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยในต่างประเทศ 4) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา สักการะสถานที่สำคัญ และประกอบศาสนกิจทางพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ และ 5) ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา (พระอภินันท์ ทะสุนทร, 2555)

จากกระบวนการทางการทูต ไม่ว่าจะเป็นการทูตสาธารณะ การทูตวัฒนธรรม แสดงให้เห็นถึงกลไกของรัฐไทยในการดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยใช้การทูตแบบ Soft Power เป็นกุญแจสำคัญในการสร้าง “ความดึงดูด” คือผ่านการทูตโดยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อสื่อสารและสร้างอุดมคติประเทศไทย ในการหล่อหลอม ปูรณแต่งให้คนในโลกมีทัศนคติหรือความรู้สึกเกี่ยวกับประเทศไทยไปในทิศทางเดียวกัน หรือสร้าง “อัตวิสัยร่วม” (Intersubjectivity) ขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์อย่างแนบเนียนภายใต้ตรรกะหลักการต่างๆ ซึ่งความสามารถครอบงำหรือกล่อมเกลางัดความเชื่อต่อคนหมู่มากนี้ ความจริงแล้วไม่ได้เป็นผลมาจากการทูตแบบ Soft Power ของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากการใช้อำนาจบังคับ (Hard Power) ที่มุ่งสั่งการ (Command Power) ในการบริหารจัดการกลไกขับเคลื่อนภายในประเทศผ่านสถาบันต่างๆ รวมด้วย เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง โดยวิธีการบังคับขู่เข็ญให้เกรงกลัวหรือต่อรองด้วยผลประโยชน์จูงใจ

เพื่อประกอบสร้างและเผยแพร่คุณธรรมหรือ ค่านิยมตามอุดมคติของรัฐ ถือว่าเป็นการใช้ อำนาจชาตินิยมของรัฐ “Smart Power” (ธีวรินทร์ สุพุทธิกุล, 2567) เพื่อสร้างระบบนิเวศทางการเมือง (Political Ecosystem) ให้เอื้อต่อการเสริมสร้างอำนาจของชาติที่ครอบคลุม รักษา และปกป้องความมั่นคงของชาติ และตระหนักถึงผลประโยชน์ของชาติ (Hui Ma, 2021)

3.2 กรณีที่ 2 บทบาทของพุทธศาสนาในการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน

ในประเทศไทยพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในส่วนของบทบาทของพุทธศาสนาในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ผู้เขียนเห็นว่า กลไกในการอุมุขพุทธศาสนาให้มีบทบาทสำคัญกับการเมืองการปกครองและการพัฒนา ประเทศไทย เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศ โดยเฉพาะเรื่องศีลธรรมตาม หลักธรรมของศาสนาพุทธ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ พบว่า รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจ ในขณะที่องค์กรศาสนาก็ได้รับประโยชน์จากรัฐเช่นกันแบบ Win - Win และ ความเป็นพลวัต (ศุภาวรรณ คงสุวรรณ์, 2562)

บทบาทของพุทธศาสนาในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความสำคัญ อย่างยิ่ง เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากการดำเนินนโยบายการทูตแบบ Soft Power ซึ่งเป็นการใช้พลังทางวัฒนธรรมและศาสนาในการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือ ระหว่างประเทศ การนำเสนอคุณค่าทางพุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยในระดับสากล ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าและการลงทุนกับประเทศอื่นๆ เพราะว่า พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญในการเสริมสร้าง “ภาพลักษณ์” ที่ดีของประเทศ และภาพลักษณ์นี้มี “อิทธิพล” ต่อการ “ดึงดูด” การค้าการลงทุนจากบริษัทต่างชาติ (McCleary & Barro, 2006; รัชณี เอื้อโพธิ์โรจน์ กิจ, 2565) เพราะความเป็นเมืองพุทธ มักถูกมองว่าจำเป็นต้องเป็นประเทศที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่มั่นคงและน่าเชื่อถือ เนื่องจาก พุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนที่เน้นคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และการปฏิบัติ ที่มีจริยธรรม ดังเช่นหลักพรหมวิหาร 4 หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนา ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน 2) ทมะ คือการรู้จักควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความพอใจไม่พอใจ รู้จักปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของตน 3) ขันติ คือความอดทนอดกลั้นต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย และ 4) จาคะ คือ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น (ประสิทธิ์ วงศ์รีเทพ, สุวิน ทองปั้น, พระทศเทพ ทสธมโม (วณิชาติ), และประภาส แก้วเกตุพงษ์, 2562)

ระบบพุทธธรรมมาภิบาลในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นธรรมมาภิบาลรูปแบบหนึ่งที่มีกลไกแทรกแซงภายในเพื่อให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน ที่ช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ความเป็น “บรรษัทภิบาล” ที่ดีให้กับประเทศไทยมาอย่างยาวนานในฐานะประเทศที่มีค่านิยมที่มั่นคงและเชื่อถือได้สำหรับการทำธุรกิจ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลทำให้ประเทศไทยถูกมองว่าเป็นประเทศที่ยึดมั่นในหลักธรรมทางจริยธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บริษัทต่างชาติมองว่าการทำธุรกิจในประเทศไทยเป็นเรื่องที่ปลอดภัย มีความโปร่งใส และนอกจากนี้ยังมีการดึงดูดและสร้างภาพลักษณ์ผ่านการผลิตซ้ำวาทกรรม “บริษัทที่มีจริยธรรมมากที่สุดในโลก” ที่มีสถาบันระดับนานาชาติอย่าง Ethisphere Institute คอยทำหน้าที่กำหนด พัฒนามาตรฐาน วัดและประเมินมาตรฐานจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจ (บงกชรัตน์ สร้อยทอง, 2567) โดยพบว่าที่ผ่านมาบริษัทจากไทยติดอันดับบริษัทที่มีจริยธรรมมากที่สุดในโลกต่อเนื่องหลายปีซ้อน และที่สำคัญหลักธรรมพุทธศาสนายังมีบทบาทในการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่มีความเอื้อต่อการลงทุนและการทำธุรกิจในระยะยาว เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต การไม่เบียดเบียนผู้อื่น การมีจิตใจที่เมตตากรุณา ย่อมเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุนว่าการดำเนินธุรกิจในประเทศไทยจะได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมและมีความรับผิดชอบ (สุรศักดิ์ ไชยธนกิจ, 2559)

อย่างไรก็ตาม พบว่า บทบาทของพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนระหว่างประเทศ สอดคล้องกับข้อค้นพบงานวิจัยของ Weber (1930) ที่มองว่าความเคร่งศาสนาเป็นตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ ความเชื่อทางศาสนาส่งผลต่อเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมคุณลักษณะ เช่น จรรยาบรรณในการทำงาน ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การต้อนรับผู้ที่แปลกหน้า การเพิ่มคุณลักษณะเหล่านี้ ตลอดจนการสนับสนุนศาสนาของรัฐที่มากขึ้นสามารถกระตุ้นการลงทุนและการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ โดยพบว่าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับศาสนาในกรอบคิดของ Weber คือ ความเชื่อทางศาสนาที่มีความสำคัญต่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ การมองจุดเด่นของศาสนาอย่าง “อิทธิพล” ที่อาจเกิดขึ้นต่อความเชื่อที่เสริมสร้างคุณลักษณะและค่านิยมเฉพาะบางประการ (McCleary & Barro, 2006) ยกตัวอย่างเช่น บทบาทของศาสนาคริสต์ที่ส่งเสริมการเติบโตของระบบทุนนิยมในยุโรป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างคุณธรรมทางศาสนาและการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ (Weber, 1930)

โดยภาพรวมจะเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ที่มีความเชื่อมโยง สัมพันธ์และพึ่งพากันอยู่ การนำเสนอภาพลักษณ์ของประเทศในฐานะที่ยึดมั่นในหลักธรรมและจริยธรรมช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในระดับนานาชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ

ในการดึงดูดการลงทุนจากบริษัทต่างชาติ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนมองว่าการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนกลับยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะความเสี่ยงของการแปลความหมายทางศาสนาและวัฒนธรรมที่อาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดต่างประเทศและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทุกกลุ่มศาสนาได้อย่างครบถ้วนก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาบทบาทและอิทธิพลศาสนากับการพัฒนาเศรษฐกิจมีรากฐานมาจากความต้องการที่จะเข้าใจในบทบาทที่ลึกซึ้งและหลากหลายของศาสนาในสังคมมนุษย์ เพราะว่าทุกศาสนาไม่เพียงแต่เป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ แต่ยังมีผลต่อการกำหนดค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในหลายมิติและเศรษฐกิจระหว่างประเทศด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจจึงเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและต้องการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ตลอดจนการมีมุมมองที่ครอบคลุมและการวางแผนนโยบายการต่างประเทศที่ชาญฉลาดของรัฐ จะช่วยให้เศรษฐกิจของไทยสามารถเติบโตและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.3 กรณีที่ 3 บทบาทของพุทธศาสนาด้านส่งเสริมความมั่นคงและลดความขัดแย้ง

ศาสนาไม่เพียงแต่เป็นฉนวนความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพและใช้ฟื้นฟูความขัดแย้งได้ ศาสนามักเป็นแหล่งของคุณค่าทางจริยธรรมแห่งการประนีประนอม ซึ่งสามารถส่งเสริมกระบวนการสันติภาพในระดับท้องถิ่นและระหว่างประเทศได้ (Thomas, 2005) สำหรับประเทศไทยพบว่าบทบาทของพุทธศาสนาในด้านส่งเสริมความมั่นคงและการช่วยลดความขัดแย้งมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ แต่อาจจะปรากฏให้เห็นกลไกที่เป็นรูปธรรมจากการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ที่ทำให้พุทธศาสนามีความเป็นเหตุเป็นผลขึ้นและทำให้ประเทศเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ (เด่นพงษ์ แสงนาค และอัครยา สังขจันทร์, 2563) รวมถึงการปฏิรูปแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้นำไปสู่การเริ่มต้นการสร้างรัฐชาติ ซึ่งเป็นยุคมหาอำนาจตะวันตกล่าอาณานิคม (พิรติพย์ สุคันธเมศวร์, 2549) เพราะว่าประเทศไทยหรือสยามตอนนั้นไม่ได้มีเส้นเขตแดนชัดเจน จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการประกอบสร้างเอกลักษณ์ “ความเป็นชาติ” ขึ้นมา ซึ่งอัตลักษณ์นี้ถูกสร้างขึ้นจากความกลัวภัยสงครามและความขัดแย้งเน้นเรื่องการสร้างชาติ การมีศาสนาของรัฐและมีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครอง (โกวิท โพธิสาร, 2558)

กลไกประกอบสร้างดังกล่าวทำให้พุทธศาสนาเป็นเนื้อเดียวกับรัฐ ผู้เขียนขออธิบายเพิ่มเติมโดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ที่รัฐไทยได้เริ่มนำพุทธศาสนามาวางรากฐานในการ

ปฏิรูปสังคม และสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในขณะที่พระองค์ยังดำรงสมณเพศเป็น “วชิรญาณภิกขุ” เพื่อสถาปนาความคิดทางศาสนาแบบเดิมของสังคมไทย ทรงพยายามปฏิรูปพุทธศาสนาโดยเปลี่ยนความเชื่อแบบเดิมที่อิงอยู่กับไสยศาสตร์มาเป็นความเชื่อแบบเป็นเหตุและผลที่อิงอยู่กับวิทยาศาสตร์ (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, 2524 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัครยา สังขจันทร์, 2563) ซึ่งความคิดที่ได้รับการสถาปนาขึ้นมานี้เป็นความคิดที่มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุดความคิดที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐแบบใหม่ ทำให้บทบาทของพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์กับรัฐสร้างความชอบธรรมต่อกันปรากฏเห็นอย่างชัดเจน และในสมัยรัชกาลที่ 5 พุทธศาสนาถูกนำมาใช้เป็นตัวกลางในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมที่ให้ความชอบธรรมต่อกับสถาบันกษัตริย์ และถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดสำหรับสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ โดยให้พุทธศาสนาเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นชาติ ในขณะนั้น พุทธศาสนาถูกสถาปนาให้เป็นพุทธศาสนาของชาติและทำหน้าที่ให้กับสังคมตลอดจนสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม ทรงสร้างมโนทัศน์ชาติไทยอันมีพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาเป็นหัวใจของ “ความเป็นไทย” อย่างจริงจัง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัครยา สังขจันทร์, 2563) รวมถึงจัดระเบียบพุทธศาสนาใหม่เพื่อให้เกิดเป็นระบบการปกครองสงฆ์สมัยใหม่ ออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่มีองค์กรปกครองสงฆ์เรียกว่า มหาเถรสมาคม รวบอำนาจปกครองสงฆ์ และมีการตั้งสมเด็จพระสังฆราช จนกระทั่งมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้มีการกล่อมเกลารวบรวมพุทธศาสนาให้เป็นอุดมการณ์ของชาติที่ว่าด้วยชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (วรรณโชค ไชยสะอาด, 2559)

จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือประกอบสร้างความเป็นชาติเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมความมั่นคงและสร้างความเข้มแข็งภายในชาติ โดยกลยุทธ์ Inside Out กล่าวคือ เป็นการสร้างความแข็งแกร่งจากภายในเพื่อป้องกันการรุกรานจากต่างประเทศ โดยเฉพาะการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นทิศทางการปฏิรูปที่พร้อมจะรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม อันเป็นผลสืบเนื่องจากสังคมตะวันตกและทำให้เกิดความเข้าใจเป็นอย่างดีและไม่เกิดกระแสต่อต้านแนวคิดของชาติตะวันตกด้วย (Lingat, 1958 อ้างถึงใน เด่นพงษ์ แสนคำ และอัครยา สังขจันทร์, 2563)

นอกจากนี้ ในอีกด้านหนึ่งของความมั่นคงและความขัดแย้ง ผู้เขียนมองว่าบทบาทของพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อกลไกขับเคลื่อนกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ (International Humanitarian Law) ของไทยอีกด้วย ที่ว่าด้วยวิธีการทำสงครามและการปฏิบัติต่อพลรบและพลเรือนอย่างมีมนุษยธรรมในระหว่างการทำสงคราม (Jus in bello) ตามหลักการพื้นฐาน 5 หลักการ ได้แก่ 1) หลักการแบ่งแยกพลรบกับพลเรือน (Principle of

Distinction) 2) หลักความได้สัดส่วน (Proportionality) 3) หลักการเตือนภัยก่อนการโจมตี (Precaution) 4) หลักความจำเป็นทางทหาร (Military Necessity) และ 5) หลักมนุษยธรรม (Humanity) (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, 2566) เพราะหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาคือการไม่ใช้ความรุนแรง และหลักธรรมทางพุทธศาสนามักถูกใช้เพื่อป้องกันและเยียวยาจิตใจของประชาชน การยึดถือธรรมะและการมีสติสามารถป้องกันความหลงผิดซึ่งอาจนำไปสู่การละเมิดกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2563)

การนำบทบาทพุทธศาสนามาอธิบายใหม่โดยอิงกับหลักกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ ทำให้พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญโดยมุ่งหวังที่จะลดความอันตรายและลดความทุกข์ทรมานอันเกิดจากความขัดแย้งให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด มองหาหนทางที่จะนำมนุษยชาติไปสู่สันติ อันเป็นจุดหมายร่วมกันของหลักธรรมและข้อกฎหมาย และเป็นหัวใจหลักของการทำงานด้านมนุษยธรรม (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2563) รวมถึงป้องกันและเยียวยาความทุกข์ยากของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เช่น ความรุนแรงทางเพศ การโจมตีที่ไร้มนุษยธรรม ลดการติดอาวุธ การจำกัดความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมในการรบอย่างพลเรือน หรือผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางการแพทย์ เป็นต้น (Harvey, 2021) โดยพบว่าผู้นำศาสนาก็จะมีความสำคัญและมีบทบาทเพิ่มขึ้นในช่วงสงครามหรือความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น (คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ, 2562) กลไกดังกล่าวทำให้เห็นถึงพัฒนาการและความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับสถาบันศาสนาที่เกิดขึ้นในการส่งเสริมความมั่นคงและลดความขัดแย้ง และไทยยังได้ใช้บทบาทของพุทธศาสนาเป็นหลักการดำเนินการต่างประเทศเพื่อส่งเสริมสันติภาพและความเข้าใจร่วมกันในประเด็นเรื่องสันติภาพ ความอดทน และความเมตตา โดยเฉพาะความสัมพันธ์พิเศษกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศที่เป็นพุทธศาสนาด้วยกันผ่านรูปแบบ “ระเบียงมนุษยธรรม” (Humanitarian Assistance Corridor) โดยการเป็นผู้นำสร้างสันติภาพ ผู้เจรจาเพื่อสันติภาพ บรรเทาความเดือดร้อน และให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ พื้นที่สงครามหรือสถานการณ์ฉุกเฉิน ให้ได้รับความคุ้มครองอย่างปลอดภัย (พระสมพร นามอินทร์, 2567)

3.4 กรณีที่ 4 บทบาทของพุทธศาสนาด้านการสร้างเครือข่ายระดับนานาชาติและบทบาทในเวทีระหว่างประเทศ

ความสัมพันธ์ที่ยาวนานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ในประเทศไทยถือว่าเป็นกลไกหนึ่งในการเสริมสร้างทางความสัมพันธ์เชิงการทูตศาสนาในแนวทางปฏิบัติ

รูปแบบหนึ่ง ที่ทำให้เกิดบทบาทของพุทธศาสนาไทยในเวทีระหว่างประเทศอย่างองค์การสหประชาชาติ มีจุดเริ่มต้นเมื่อสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 17 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้เดินทางไปเยือนสำนักวาติกันตามคำอาราธนาของสมเด็จพระสันตะปาปาปอลที่ 6 ประมุขแห่งคริสตจักรโรมันคาทอลิก และต่อมาในปี พ.ศ. 2559 สมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส พระสันตะปาปาองค์ที่ 226 ได้ประสานขอความร่วมมือคณะสงฆ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามช่วยปริวรรตคัมภีร์พระมาลัยที่จารึกด้วยอักษรขอมโบราณให้เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน สำหรับคัมภีร์มาลัยนี้เป็นของที่ระลึกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ถวายสมเด็จพระสันตะปาปาปิอุสที่ 11 เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปเมื่อปี ค.ศ. 1934 (พ.ศ. 2477) ปัจจุบันพระคัมภีร์มาลัยอักษรขอมที่คณะสงฆ์ไทยแปลไว้ ได้มีการแปลอีก 7 ภาษา และถูกนำไปแสดงที่พิพิธภัณฑ์แห่งนครรัฐวาติกัน (ไทยรัฐ, 2562)

กระทั่งในปี พ.ศ. 2562 นครรัฐวาติกัน ร่วมกับองค์การสหประชาชาติ (UN) จัดประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลเกี่ยวกับ **“บทบาทของศาสนาและการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ”** สมณกระทรวงบริการส่งเสริมการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมนครรัฐวาติกันในอาณัติของสมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส ประมุขแห่งคริสตจักรคาทอลิก ได้เชิญประเทศไทยเป็น “ผู้แทนศาสนาพุทธของโลก” ไปร่วมประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลครั้งนี้ โดยมีพระพรหมบัณฑิต เป็นผู้แทนเดินทางไปร่วมประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลดังกล่าว การจัดประชุมครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้นำศาสนาต่างๆ ทั่วโลก ได้นำเสนอทัศนะและอภิปรายประเด็นต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้กรอบที่กำหนด 5P ได้แก่ People, Planet, Prosperity, Peace และ Partnership (ไทยรัฐ, 2562)

บทบาทของพุทธศาสนาในเวทีความร่วมมือระหว่างประเทศดังกล่าว ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์ในมุมมองของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ทางการทูตศาสนา พบว่าการเยือนสำนักวาติกันและการแปลคัมภีร์พระมาลัย เป็นการดำเนินการทูตศาสนาเพื่อการสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนา ซึ่งการที่ประเทศไทยได้รับเชิญให้เป็นผู้แทนศาสนาพุทธของโลกในการประชุมผู้นำศาสนาในระดับสากลขององค์การสหประชาชาติและนครรัฐวาติกันนั้น อาจแสดงให้เห็นถึงการยอมรับบทบาทของไทยในฐานะตัวแทนทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในระดับสากล ซึ่งเป็นการช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของประเทศไทยในเวทีนานาชาติในฐานะผู้ส่งเสริมความร่วมมือทางศาสนาและการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เน้นคุณค่าร่วมกันเพื่อสร้างโลกที่ยั่งยืนและมีสันติสุข

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีส่วนร่วมในการสร้างและขับเคลื่อนเครือข่ายขององค์กรพุทธโลก (World Buddhist Organizational Networking) เป็นเครือข่ายระดับนานาชาติ

เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญ และมีบทบาทโดดเด่นในวงการพุทธศาสนานานาชาติ ได้แก่ 1) องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (World Fellowship of Buddhists) 2) สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (International Council for the Day of Vesak) ทำงานร่วมกันกับสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (International Association of Buddhist Universities) และ 3) องค์การพุทธโลก (The World Alliance of Buddhists) โดยทั้ง 3 องค์กรมีวัตถุประสงค์เพื่อเชื่อมโยงพุทธศาสนิกชนทั่วโลกให้ได้พบปะ แลกเปลี่ยน หรือ รับรู้ข้อมูลสถานการณ์พระพุทธศาสนาในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงสร้างพื้นที่เพื่อทำงานร่วมกันในอนาคตจากทั้งสามนิกาย ได้แก่ มหายาน เถรวาท และวัชรยาน (MTV - Mahayanna, Theravada, Vajjarayana) ถึงแม้ว่าในอดีตที่ผ่านมาพุทธศาสนาแต่ละนิกายแทบจะไม่เคยทำสงครามกันมาก่อน แต่ก็พบว่ามี ความขัดแย้งในวัตรปฏิบัติหลายๆ ประเด็นที่ส่งผลให้คณะสงฆ์และประชาชนยังไม่สามารถมีวิถีปฏิบัติที่เป็นหนึ่งเดียวกันได้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือดังกล่าวจึงมีความสำคัญในฐานะกลไกกลางในการสร้างพันธสัญญา และช่วยหาจุดร่วมที่ลุล่วงท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย (พรชัย พิณบุญพษ์, 2560)

4. ภาพอนาคตบทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย

ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและสังคมไทย การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการต่างประเทศถือว่าเป็นกลยุทธ์ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและเสริมสร้างอิทธิพลในเวทีระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการนี้ก็มีทั้งความท้าทายและโอกาสที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งผู้เขียนได้วิเคราะห์ความท้าทายและโอกาสของพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ด้านความท้าทาย

ผู้เขียนพบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) ความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม พบว่าการเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังประเทศที่มีความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจเผชิญกับความขัดแย้งและการต่อต้านจากประชาชนหรือผู้นำทางศาสนาในพื้นที่นั้นๆ ดังนั้น การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการทูตต้องระวังเรื่องความรู้สึกและทัศนคติของคนในพื้นที่เป็นสำคัญ

(2) การตีความที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ภายในบริบทพุทธศาสนาปัจจุบันก็ยังมีหลากหลายแนวปฏิบัติและการตีความที่ไม่เหมือนกัน เมื่อรัฐพยายามเผยแผ่ศาสนาในบริบทระหว่างประเทศมากเกินไป อาจทำให้เกิดความขัดแย้งภายในและ

ขาดความสามัคคี นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยมีพุทธศาสนาทั้งมหายานและเถรวาทและเป็นที่แพร่หลาย อาจนำไปสู่ความท้าทายในการนำเสนอแนวคิดและปฏิบัติการที่สอดคล้องกับแนวทางศาสนาอื่นๆ ที่มีอยู่ในประเทศนั้นๆ ก็เป็นไปได้

(3) การเมืองภายในประเทศ การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองต่างประเทศ อาจถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการแทรกแซงหรือใช้ศาสนาเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง รัฐไม่ยอมแยกศาสนาออกจากการเมือง ซึ่งหากเราพิจารณาในอีกมุมมองรัฐมีความจำเป็นต้องดำเนินการแบบนี้เพื่อเป็นกรอบทางสังคม กลไกและกระบวนการดังกล่าวอาจทำให้เกิดความขัดแย้งภายในประเทศ เช่น การใช้องค์กรทางศาสนาเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของรัฐบาล อาจทำให้ประชาชนรู้สึกไม่พอใจกับความย้อนแย้งของประเทศไทย

(4) พลวัตของศาสนา เมื่อศาสนาไม่ตอบโจทย์เพราะเชื่อว่าโลกหลากหลายเกินกว่าศาสนาจะตัดสิน ทำให้เกิดการลดลงของการเข้าร่วมพิธีกรรมศาสนา และการสูญเสียบทบาทในสังคมที่มีความเป็นโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพลิกผัน (Disruptive Economy) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ศาสนาต้องปรับตัวและหาแนวทางใหม่ๆ ในการมีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คน แต่อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าพุทธศาสนากำลังจะหมดความสำคัญ ยังคงมีอิทธิพลในแง่ปัจเจกบุคคล เพราะคนที่นับถือพุทธศาสนายังมีจำนวนมาก

(5) บทบาทพุทธศาสนากับ Mega Trends ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อต่างประเทศ โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจกลับมาใหม่ รุนแรงขึ้น เทคโนโลยีหรือการต่างประเทศที่เข้าไปอยู่ในโลกเสมือน (Virtual World) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) หรือการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทของพุทธศาสนาในยุค Mega Trends นับว่ามีความสำคัญในการปรับตัวและเสนอทางเลือกทางจริยธรรมและจิตวิญญาณเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายที่เกิดขึ้น

4.2 ด้านโอกาส

ผู้เขียนพบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) ความเข้มแข็งด้านการทูตวัฒนธรรม โดยพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่มีการยอมรับในหลายประเทศ การส่งเสริมวัฒนธรรมพุทธและการจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น การบรรยายธรรมด้วยภาษาต่างประเทศ การสร้างวัดไทยในต่างประเทศ หรือการจัดเทศกาลเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมไทย ย่อมจะสามารถช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความเข้าใจระหว่างประเทศ

(2) การสร้างเครือข่ายระหว่างประเทศ การส่งพระสงฆ์ไทยไปยังต่างประเทศ เพื่อทำหน้าที่ทางศาสนาและการแลกเปลี่ยนทางศาสนากับพระสงฆ์ในประเทศอื่นๆ สามารถ

สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง และช่วยเสริมสร้างความร่วมมือทางอ้อมในหลายๆ ด้าน เช่น การศึกษา การวิจัย การสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและมนุษยธรรมในระดับนานาชาติ อาจนำไปสู่ความร่วมมือที่ยั่งยืนในอนาคตต่อไปได้

(3) เสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศไทย จากข้อมูลในการวิเคราะห์ข้างต้น เน้นอนว่าการใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการทูตสามารถช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศไทยในสายตาของประชาคมโลกจากวาทกรรมและมายาคติ “หลักธรรมคำสอน” ซึ่งอาจช่วยส่งเสริมอิทธิพลของไทยในเวทีระหว่างประเทศมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การค้าและการลงทุน เป็นต้น

(4) การสนับสนุนด้านสันติภาพตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ชัดเจนที่เน้นเรื่องสันติภาพ ความเมตตาและความเข้าใจซึ่งกันและกัน การใช้บทบาทพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการสนับสนุนการเจรจาสันติภาพและแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศ สามารถช่วยเสริมสร้างบทบาทของไทยในฐานะประเทศที่สนับสนุนสันติภาพและความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ

(5) การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการทูตวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและ “การทูตเชิงอ่อน” (Soft Power) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายสนับสนุนการสร้างพลังสร้างสรรค์ หรือ Soft Power ของประเทศ โดยส่งเสริมการจัดงานเทศกาลประเพณี วัฒนธรรมไทยและพิธีทางศาสนาในต่างประเทศ รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาวัฒนธรรมพุทธศาสนาหรือพุทธศิลป์เพื่อเป็นภาพแทนในเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นเป็นมุมมองความท้าทายและโอกาสภาพอนาคตบทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ท่ามกลางความท้าทายที่หลากหลาย การกำหนดนโยบายการต่างประเทศและการแสวงหาเครื่องมือทางการทูตในอนาคต เพื่อดำเนินนโยบายด้านการต่างประเทศให้ตอบสนองและปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงทีนั้น เป็นสิ่งที่รัฐต้องให้ความสำคัญและเร่งดำเนินการ และแน่นอนว่าพุทธศาสนายังมีบทบาทและมีความจำเป็นต่อการต่างประเทศของไทย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาเหนียวแน่นมากในแง่ที่ใช้เป็นเครื่องมือของกันและกัน รัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือ เป็นความชอบธรรมในการคงไว้ซึ่งอำนาจบางอย่าง ในขณะที่องค์กรศาสนาเองก็ได้รับประโยชน์จากรัฐ แต่การบทบาทพุทธศาสนาเพื่อกำหนดและดำเนินการด้านนโยบายต่างประเทศต้องปรับกลยุทธ์และวิธีการ รัฐจำเป็นต้องดำเนินการอย่างยืดหยุ่น (Flexibility) ใช้ความชาญฉลาดของรัฐเชื่อมโยงพุทธศาสนาในฐานะกลไกขับเคลื่อนทางสังคมและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างละมุนละม่อม แยกย่อยและลุ่มลึก

โดยผู้เขียนพบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวแปรหนึ่งในการกำหนดทิศทางและการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศไทยในอนาคตคือ การเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจระหว่างประเทศ โดยเฉพาะบทบาทของประเทมหาอำนาจ เช่น สหรัฐอเมริกาและจีน ซึ่งมีความขัดแย้งและการแข่งขันในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ประเทศไทยต้องปรับตัวและพัฒนาความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์กับทั้งสองฝ่าย และในขณะเดียวกันประเทศไทยก็ต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและสร้างสมดุลกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคอาเซียน โดยใช้กรอบความร่วมมือที่มีอยู่เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพในภูมิภาค

นอกจากนี้ ประเทศไทยยังต้องปรับปรุงนโยบายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน เศรษฐกิจดิจิทัล และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในเวทีโลก ปัจจุบันอีกด้วย โดยจะเห็นว่าในการปรับปรุงนโยบายการต่างประเทศ ประเทศไทยยังต้องพิจารณาบทบาทขององค์กรระหว่างประเทศและการร่วมมือระหว่างประเทศในหลายมิติ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ ความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน ประเทศไทยควรมีบทบาทในการเสริมสร้างความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ และองค์การการค้าโลก “เพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการค้าขายที่เป็นธรรม” แน่นอนว่าสิ่งที่ผู้เขียนกล่าวไปนั้น บทบาทพุทธศาสนาในฐานะสถาบันหนึ่งของสังคมสามารถมีส่วนร่วมส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายด้านการต่างประเทศของไทยให้เป็นรูปธรรมในทุกมิติได้อย่างเป็นกลาง ตัวอย่างกรณีตามที่คุณเขียนได้กล่าวไปข้างต้นว่าพุทธศาสนามีส่วนร่วมในเวทีโลกอย่างองค์การสหประชาชาติในด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ความมั่นคงและสิทธิมนุษยชน และกลไกในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาเองก็มีส่วนในการช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั้งในทางตรงและทางอ้อม

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังได้เสนอปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินการด้านการต่างประเทศของไทยพบว่ามี 2 ส่วนสำคัญคือ ส่วนหนึ่งกลไกภายในประเทศ และอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องภายนอกประเทศ คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ หรือระหว่างประเทศ เทรนด์ (Trend) แนวโน้ม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยส่วนที่สำคัญคือกลไกภายในประเทศ เพราะการที่ประเทศจะสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกได้จำเป็นต้องเสริมสร้างกลไกภายในประเทศให้มีความเข้มแข็งก่อน ไมเช่นนั้นจะไม่สามารถตั้งรับหรือรับมือเพื่อจัดการต่อความท้าทายหรือปัญหาภายนอกได้ ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนเห็นว่าบทบาทพุทธศาสนาสามารถใช้เป็นกลไกหรือเครื่องมือเพื่อเป็นสื่อกลางประสานและเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งได้เป็นอย่างดี เราต้องยอมรับว่าโดยธรรมชาติของศาสนานั้นช่วยเหลือหลอมสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียว ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเป็นกลไกที่มีบทบาทในทางอ้อมกับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย กล่าวคือเป็นการนำศาสนา

กระทำกับกลุ่มเป้าหมายผ่านกลไกกลาง เช่น การศึกษา การเมืองการปกครอง ระเบียบกฎหมาย ข้อบังคับ เป็นต้น

ศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่จึงถือเป็นคำตอบและทางเลือกของการศึกษารับทบทวนพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทย ด้วยความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานเรื่อง 1) หลักเหตุผล 2) หลักความพิสูจน์ได้ และ 3) หลักของความยุติธรรม ซึ่งเป็นหลักการอธิบายศาสนาสมัยใหม่ในเชิงการมีส่วนร่วมในสังคม โดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถามกับศาสนา และไม่ใช้การมองศาสนาในแบบทวิวิทยาแบบดั้งเดิมแล้ว แต่เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับศาสนาในอีกมุมมองหนึ่ง **“เพราะศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม”** เกี่ยวเนื่องกับชีวิตของผู้คนและสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศาสนาเป็นรูปแบบหลักทางศาสนาที่ถูกถักทอเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อแนวคิดและการดำเนินงานของสถาบันการปกครองในหลายๆ ระดับ และการพัฒนาในหลากหลายมิติ (ภาววรรณ ธนาเลิศสมบูรณ์, 2564)

5. บทสรุป

หากมองในภาพรวมระดับโลกจะพบว่าศาสนาและการเมืองการปกครองเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งและส่งผลต่อกันและกันมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมักส่งผลกระทบต่อศาสนาในหลายมิติ และในทางกลับกันการปรับตัวของศาสนาก็สามารถส่งเสริมความร่วมมือทางการเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้เช่นกัน พลวัตการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของศาสนาในบริบทการส่งเสริมการต่างประเทศจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทของแต่ละศาสนาในสังคมสมัยใหม่และมีความซับซ้อนศาสนวิทยาเชิงวิเคราะห์แนวใหม่ช่วยให้เห็นว่าการมองข้ามหรือลดทอนบทบาท คุณค่าของศาสนา แต่เป็นการมองและวิเคราะห์บทบาทศาสนาในอีกมุมมองหนึ่งในฐานะธรรมชาติของโครงสร้างทางสังคมโลกที่มีกลไกการประกอบสร้างมาอย่างยาวนานหรือว่าศาสนาเพื่อปวงชน (Religion for All) ศาสนาเพื่อสังคม (Religion for Society) เป็นต้น และศาสนาไม่ควรถูกมองข้ามในแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพราะศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลต่อทั้งความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพในระดับนานาชาติ แสดงให้เห็นว่าศาสนายังคงเป็นพลังที่มีอิทธิพลในเวทีการเมืองระดับโลก หรือแม้กระทั่ง

การกลับมาของศาสนาในยุคสมัยใหม่ ความทันสมัย (Modernity) และกระบวนการทางโลก (Secularization)

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาและวิเคราะห์บทบาทพุทธศาสนากับการส่งเสริมการต่างประเทศของไทยในบริบทพุทธศาสนาเพื่อสังคม ได้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ในฐานะที่พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการมีส่วนร่วมของสังคม โดยเฉพาะประเทศไทยที่พบว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลมาก ซึ่งกลไกการส่งเสริมการต่างประเทศดังกล่าวเป็นไปในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม หลักธรรมคำสอน ปฏิบัติการทางศาสนาทั้งในทางตรงและทางอ้อม ที่เป็น “อิทธิพล” ของพุทธศาสนากับสังคมมากกว่า “อำนาจ” ของพุทธศาสนาในการควบคุมสังคม หากพิจารณาจะพบว่า การส่งเสริมการต่างประเทศมักจะมุ่งไปที่การสร้างภาพลักษณ์ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ อำนาจต่อรอง และการสร้างภาพพจน์เชิงบวก (Figure of Speech) ให้กับประเทศโดยใช้หลักธรรมและศีลธรรมมาเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการทูต โดยเฉพาะ “การทูตแบบ Soft Power” เช่น การทูตวัฒนธรรม และการทูตสาธารณะ เป็นต้น เพื่อต่อยอดว่าทศวรรษและสัญญาความเป็นพุทธแบบไทยในระดับสากลให้ได้รับการยอมรับในฐานะประเทศที่ส่งเสริมค่านิยมที่ดีและมีความรับผิดชอบ ต่อสังคม รวมทั้งเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและความนิยมชมชอบต่อประเทศหรือองค์กรที่ดำเนินการ เช่น การมีมนุษยธรรม มีความเมตตา มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นต้น ใช้พุทธศาสนาเป็นสะพานเชื่อมและสร้างความสัมพันธ์ ที่ไม่ใช้การควบคุมหรือบังคับให้ประเทศอื่นๆ ปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาไทย ซึ่งการใช้บทบาทพุทธศาสนาในลักษณะนี้ จะช่วยให้ประเทศไทยสามารถส่งเสริมนโยบายการต่างประเทศได้อย่างลุ่มลึก แยกย่อย และมีประสิทธิภาพในระดับสากลอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ. (2566). *กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ*. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://treaties.mfa.go.th/th/content/กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ?cate=63d1f3c67edb2e31af2af453>
- โกวิท โพธิสาร. (2558). *วิจักขณ์ พานิช: ไม่ได้พูดว่ารัฐต้องไม่มีศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://thecitizen.plus/node/56>
- เข้มทอง ต้นสกุลรุ่งเรือง. (2555). *ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1770>
- คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ. (2562). *ศาสนาพุทธกับกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ การประชุมครั้งแรกของโลกที่ศรีลังกา*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก <https://blogs.icrc.org/th/2019/09/19/global-conference-on-the-interface-between-buddhism-and-ihl/>
- คณะกรรมการกาชาดระหว่างประเทศ. (2563). *สงครามและศาสนา - ว่าด้วยกฎหมายมนุษยธรรมกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://blogs.icrc.org/th/2021/02/22/buddhism-and-ihl/>
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2564). *ผิ พราหมณ์ พุทธ: “ศาสนาไทย” ในศาสนา “ผิ-พราหมณ์-พุทธ”*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2567, จาก https://www.matichonweekly.com/religion/article_447614
- ชาญวิทย์ สรรพศิริ. (2559). *สิ่งที่ชาวพุทธเรียกว่า “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”*. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 4(1), 392-401.
- เด่นพงษ์ แสงคำ, และอัครยา สังขจันทร์. (2563). *บทวิเคราะห์รัฐไทยกับการปฏิรูปพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5*. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 11(1), 141-170.
- ไตรรัตน์ ธนะประกอบกรณ์, และพระศรีวินยาภรณ์. (2562). *การสร้างสันติประชาคมตามแนวพุทธ*. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 15(3), 16-26.
- ไทยรัฐ. (2562). *“สงฆ์ไทย” เป็นผู้แทนพุทธโลก ประชุมผู้นำศาสนาที่นครวาติกัน*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.thairath.co.th/news/society/1527016>

- ธีวรินทร์ สุพุทธิกุล. (2567). *Soft Power ที่คุ้นชินถึงและข้อคำนึงบางประการ*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/soft-power-misconceptions/>
- นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2558). รูปแบบการปกครองของรัฐในพุทธกาล. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. (22)3, 11-34.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2565). *สัมพันธภาพของพุทธศาสนาลัทธิวาทศาสตร์ และสยามวงศ์*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/353?utm_source=chatgpt.com
- นวพันธ์ ตลับเงิน, และสันติชัย อาภรณ์ศรี. (2563). *ศาสนวิทยา: โลกสมัยใหม่ ยังต้องมีศาสนาครอบนำทางอยู่หรือไม่*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://themomentum.co/interview-sinchai-chaojaroenrat/>
- บงกชรัตน์ สร้อยทอง. (2567). “บรรษัทภิบาล” บททดสอบที่ดูยาก และมีแต่จะเพิ่มความเข้มข้นขึ้น. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://thestandard.co/esg-corporate-governance/>
- บุญยิ่ง ประทุม. (2557). *บทบาทสถาบันศาสนากับทิศทางการพัฒนาสังคมไทย*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/102373>
- บุญลือ วันทายนต์. (2555). *สังคมวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประสิทธิ์ วงศรีเทพ, สุวิน ทองปั้น, พระทศเทพ ทสธมโม (วณิชาติ), และประภาส แก้วเกตุพงษ์. (2562). หลักฆราวาสธรรมกับการพัฒนาชีวิตสำหรับผู้ครองเรือน. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 19(3), 265-273.
- พรชัย พิณบุญพงษ์. (2560). *รูปแบบการสร้างเครือข่ายขององค์กรพุทธโลก (ดุขฎิณิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสนาดุขฎิณิบัณฑิต)*, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามิตร ฐิตปัญญา. (2561). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา*. ขอนแก่น: เอมี่ ก๊อปปีเซ็นเตอร์.
- พระมหาศิโร ญาณวชิโร และคณะ. (2563). บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตจากอดีตสู่ปัจจุบัน. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*, 6(1), 116-131.
- พระสมพร นามอินทร์. (2567). ระเบียบมนุษยธรรม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดตั้งเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ประสบภัย. *วารสารปรัชญาประชาคม*, 2(2), 1-10.

- พระสมุทร ถาวรธัมโม และคณะ. (2550). 50 ปี วัดไทยพุทธคยา อินเดีย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระอภินันท์ ทะสุนทร. (2555). พุทธศาสนิกายเถรวาทในฐานะการทูตเชิงวัฒนธรรมในความสัมพันธ์ไทย – เวียดนาม. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิริยธกุล สุคันธเมศวร์. (2549). การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำไปสู่การสร้างรัฐชาติ (สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต), สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ถาวรธัมโม ธนาเลิศสมบูรณ์. (2564). พุทธศาสน์ปราศจากรัฐไม่ได้ฉันใด สงฆ์ไทยย่อมข้องเกี่ยวกับการเมืองฉันนั้น – คุยกการเมืองเรื่องของสงฆ์ กับ ประกิจ สัตต. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/prakiratisatasut-interview/>
- ภาวิต วงษ์นิมมาน. (2566). ประวัติศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ของ “พุกาม” ในเมียนมา ที่ประดับไปด้วยวัดวาหนับพัน. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://ngthai.com/history/46520/bagan-kingdom-myanmar/>
- ภุชงค์ ผ่องชมชัย. (2558). ศาสนาที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ในโลกปัจจุบัน. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 4(1), 1-10.
- รัชนี เอื้อไพโรจน์กิจ. (2565). การใช้ Soft Power ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: กรณีศึกษา Indian Council for Cultural Relations (ICCR (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2563). พุทธศิลป์ไทยสายสัมพันธ์ศรีลังกา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วรรณโชค ไชยสะอาด. (2559). “แยกศาสนาจากรัฐ-เลิกระบอบรวมศูนย์” ปฏิรูปวงการสงฆ์ แก่วิกฤตศรัทธา. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.posttoday.com/politics/418245>
- วัลย์ลิกา อังสกุล. (2566). การพัฒนาประสิทธิภาพโครงการ East Asia Unit เพื่อภารกิจการทูตสาธารณะของกรมเอเชียตะวันออก (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- ศุภาวรรณ คงสุวรรณ. (2562). ศาสนากับสังคมไทยสมัยใหม่ กับ คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.the101.world/komkrit-uitekkeng-interview/>

- สมเกียรติ วันทะนะ. (2561). โองการแข่งน้ำ: อำนาจของการسابแข่ง หรืออำนาจของการจับจ้อง. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 44(1), 19-40.
- สมจิตต์ อินสิงห์. (2563). ความสำคัญของศีลธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก <https://pridi.or.th/th/content/2020/08/370>
- สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. (2557). ลังกาวงศ์ในสยามและสยามวงศ์ในศรีลังกา. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 1(2), 35-53.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2522). พุทธศาสนากับการเมือง. *วารสารสังคมศาสตร์*, 16(4), 1-15.
- สัจภูมิ ลอ. (2556). พุทธศาสน์สยามวงศ์ ได้เคลื่อนไปนั้นคงที่ศรีลังกา. กรุงเทพฯ: ตาตา.
- สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์. (2567). ชุมชนแห่งความปึกแผ่น: บทบาทการสร้างบูรณาการทางสังคมของพระธรรมทูตไทยในสวีเดน. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 9(1), 14-26.
- สาวิตรี พิสนพงศ์. (2552). ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทยสมัยสุโขทัย. *วารสารประวัติศาสตร์ 2552, ประจำปี 2552* (มกราคม - ธันวาคม 2552), 79-99.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563). สุวรรณภูมิในอาเซียน: ศาสนา-การเมือง “สนองอำนาจรัฐ” เวิร์ทกรรมแต่คนไม่เท่ากัน. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_2446679
- สุรศักดิ์ ไชยชนกิจ. (2559). พุทธธรรมาภิบาลในองค์กร: แนวความคิดและการทดสอบ. *วารสารสหวิทยาการ*, 13(1), 144-178.
- อดิเทพ พันธทอง. (2559). ทำไม “ศาสนาพุทธ” จึงเป็นศาสนาประจำชาติของไทย ทั้งโดย “พฤตินัย” และ “นิตินัย”. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_301
- เอกวัฒน์ จิตสำรว. (ม.ป.ป.). วิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ประเด็นการกำหนดแนวนโยบายด้านการต่างประเทศของไทยในรัฐธรรมนูญ. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2565, จาก https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=183

ภาษาอังกฤษ

Encyclopedia of Religion. (n.d.). *Study of Religion: The Academic Study of Religion in Japan*. Retrieved August 15, 2024, from <https://www.encyclopedia.com/>

- environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/study-religion-academic-study-religion-japan
- Harvey, P. (2021). Buddhist Motivation to Support IHL, From Concern to Minimise Harms Inflicted by Military Action to Both Those Who Suffer Them and Those Who Inflict Them. *Contemporary Buddhism*, 22(1-2), 52-72.
- Haynes, J. (2012). *Religious Transnational Actors and Soft Power*. London: Routledge.
- Hui Ma. (2021). *The Comparative Study of U.S. - China Soft Power Diplomacy to ASEAN* (Independent Study), Graduate School, Chulalongkorn University.
- Institute for Cultural Diplomacy. (n.d.). *Evolution of Cultural Diplomacy*. Retrieved August 15, 2024, from <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Gerome-Evolution-of-Cultural-Diplomacy.pdf>
- Kishimoto, H. (1967). Religiology. *Numen*, 14(1), 81-86.
- Luke, C., & Kersel, M. M. (2013). *US Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*. New York: Routledge.
- Mark, S. (2009). *A Greater Role for Cultural Diplomacy*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations “Clingendael”.
- McCleary, R. M., & Barro, R. J. (2006). Religion and Economy. *Journal of Economic Perspectives*, 20(2), 49-72.
- Rahula, W. (1966). *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura Period, 3rd Century BC - 10th Century AC*. Colombo: M. D. Gunasena & Co. Ltd.
- Smith, D. E. (1965). *Religion and Politics in Burma*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomas, S. M. (2005). *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*. London: Palgrave Macmillan.
- Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Unwin Hyman.